

YUGOSLAVYA'DA ORTAK KİMLİK İNŞASI VE İKTİDAR MEŞRULAŞTIRMA ARACI OLARAK 8 MART VE 1 MAYIS KUTLAMALARI

Özet

Çeşitli Slav kabilelerin 6. yüzyıldan itibaren Balkanlara yaptıkları göçler neticesinde bölge Avrupa'daki en geniş 3 Slav yayılma alanından biri hâline gelmiştir. Aynı dili konuşan bu kabileler tarihsel süreçte farklı sosyal, politik, dinî ve kültürel gelişmelerin etkisi ile farklı etnik gruplara ayrılmış, kendilerine has etnik dinamikler geliştirmişlerdir. Bir taraftan Katolik kilisesi, bir taraftan ise Ortodoks dünyasının nüfuz alanına giren bölge Türklerin bölgeyi fethi neticesinde İslamlaşma ile yeni bir akültürasyon süreci yaşamış ve Slavlar arasında yeni etnik oluşumların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bu farklılaşma, her ne kadar aynı kana ve kökene mensup olup aynı dili konuşsalar da bölgede yaşayan Slav toplulukların birbirinden tamamen bağımsız hareket eden yeni uluslar olarak ayrışmasına sebebiyet vermiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde Sosyalist Yugoslavya'nın kurulmasıyla yeni iktidar, bölgedeki etnik gruplar üzerinde yeni gelenekler ve pratikler vasıtasıyla kendi iktidarını meşru kılmanın yanı sıra bölgede yaşayan etnik oluşumları tek bir vatandaşlık şemsiyesi altında birleştirme gayesiyle bir takım kutlamaları teşvik etmiştir. Bunlar aynı zamanda dinsel ve kültürel farklılaşmalara rağmen kültürel genetiğe kodlanmış olan ortak Slav ruhunu ve dünya görüşünü ortaya koyan pratikler görünümündedir. Yazıda Güney Slavları arasında 8 Mart ve 1 Mayıs kutlamalarının bir iktidar meşrulaştırma aracı olarak kullanımının yanında bu kutlamaların ortak Slav ruhunu yansıtırma fonksiyonu üzerinde durulacaktır.

Anahtar sözcükler:, Yugoslavya, kimlik inşası, iktidarın meşrulaştırılması, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, 1 Mayıs İşçi Bayramı.

İktidarın Meşrulaştırılması ve İcat Edilmiş Gelenekler

İktidar namzetlerinin iktidarlarnı halk nezdinde meşru kılmak adına başvurdukları birçok farklı uygulamaya tüm kültürlerde rastlamaktayız. Bunlardan bazıları geleneksel olarak

* Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Edirne/Türkiye – Zenica Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Zenica/Bosna Hersek, omeraksoy66@outlook.com, ORCID ID: 0000-0001-9837- 7567.

adlandırabileceğimiz halkın inanç ve kültürel yapısına uygun bir biçimde olup dinî ve mitsel bir mahiyet taşır. Türk tarihine baktığımızda özellikle türeyiş mitleri kategorisinde tanımlayabileceğimiz birçok etiyolojik anlatının, iktidar iddiası taşıyan bir grubun-ailenin veya hanedanın iktidarlarını halk nezdinde meşru kılmanın önemli bir aracı olduğunu görebiliriz. Türk tarihinde kurttan türeyiş destanı olarak bilinen, bir kurdun emzirdiği çocuğun soyunu temsil eden “Aşina” ailesinden türeyen hanedan aileleri bu kategoriye en güzel örnektir. Kurdun çocukları olan aşina soyu Cengiz Han iktidarı da dâhil olmak üzere neredeyse tüm Orta Asya kökenli Türk-Moğol hanedanlarının ortak atası kabul edilmiştir. Destan, aşina ailesine Tanrı tarafından kendisine bahşedilen bir kut yani iktidar olma ehliyeti vermek suretiyle onları halk üzerinde egemen olmaya meşru kılmaktadır.

Toplumların kültürel ve medeni gelişimleriyle koşut meşruiyet yöntemlerinin çeşitlenmesine ve zamanın koşullarına uygun aygıtların geliştirilmesine tanık oluruz. Bu doğrultuda sanayi devrimi sonrasında oluşan siyasi konjonktürde geleneksel yaklaşımların yanında iktidarın veya mevcut ideolojinin meşrulaştırılması adına başvurulmuş meşrulukları geleneksel olmayıp geleneksel ve eski kökenlere sahip olduğu iddiasında olan tamamen ideolojik bir takım rutin ve teamüller ortaya çıkmıştır. Tarihçi Eric Hobsbawm’un icat edilmiş gelenekler (invented traditions) olarak tanımladığı bu uygulamalar, toplum tarafından kabul görmüş kurallarca yönlendirilip çeşitli sembolik ritüellerle geçmişle doğal bir süreklilik anıştıran belirli değerler ve davranış normlarını aşılama çabasına çalışan pratikler içerir. Bunlar zoraki tekrarlarla kendi geçmişlerini oluşturarak günümüze değin toplum nazarında karşılıkları oluşturulmuş gelenekler olarak sınıflandırılabilir (Hobsbawm 2006: 2-3). Hobsbawm meşhur çözümlemesinde Sanayi Devrimi’nden sonra icat edilmiş gelenekleri 3 tipe ayırmaktadır. Bunlardan ilki toplumsal birlik ve beraberliği sağlayan veya pekiştiren bu şekilde yapay grup aidiyetini oluşturan geleneklerdir. İkincisi yine ilk tiple ilintili olarak siyasal kurumları, resmî ideolojiyi ve otoriteyi meşrulaştıran geleneklerdir. Üçüncüsü ise toplumsallaşmanın ve oluşturulan değer yargılarının aşılama gelecek kuşaklara aktarımını sağlayan geleneklerdir (Hobsbawm 2006: 12). Toplumun üyeleri icat edilen bu yeni semboller ve ritüeller vasıtasıyla iktidarda olan mevcut ideolojinin meşruiyetini benimsemek suretiyle vatandaşlık statüsüne uygun bir şekilde doğal insani cemaatler olduğunun bilincinde hareket ederler. Böylece icat edilen gelenekler modern ulusların gelişimi ve ulusal birlik yanı sıra ulusal bir kimliğin yaratılması ve oluşturulan yeni siyasi erkin halk nezdinde iktidarlarının meşrulaştırılmasını sağlayan kültürel bir aygıt dönüşmüş olur.

Bir İktidar Meşrulaştırma Aracı Olarak Yugoslavya’da 8 Mart ve 1 Mayıs Kutlamaları

Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkardığı, 20. yüzyıla damgasını vuran sosyalist sistem ve anlayışın geniş toplumsal kitlelere benimsetilmesi ve sosyalist ideolojinin iktidarlarının meşrulaştırılması adına bazı özel günler ve bunlar adına gerçekleştirilen kutlamalar oldukça önemli bir işleve sahip olmuştur. Bunlardan en önemli ikisi 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü ve 1 Mayıs İşçi Bayramı kutlamalarıdır. Bu iki gün, 20. yüzyılın başlarından itibaren dönemin politik ve ideolojik teamüllerinin etkileri ile tüm dünyada kutlanmaya başlanmış ve bu kutlamalar, kısa sürede sosyalist rejimlerin önemli bir iktidar meşrulaştırma aracı işlevi görmüştür. İlk olarak kökenleri 19. yüzyıl sosyalist hareketlerine dayanan ve belirli sayıda sosyalist ideolojiyi benimseyen grubun protestoları ile Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere birçok Avrupa şehrinde yapılan 1 Mayıs gösterilerinin 20. yüzyılın başlarından itibaren sosyalist ve komünist grupların gösterilerinin odak noktası olduğu görülmektedir. Sosyalist devrimlerin gerçekleşmesinin ardından bu törenler en önemli halk bayramlarından biri olmasının yanında sosyalist rejimlerin askerî teçhizatlarının halk önünde sergilendiği bir tür gövde gösterisine dönüşmüştür. Sovyetler Birliği ve tüm Doğu blokunu temsil eden sosyalist iktidarlar neredeyse tüm şehirlerinde 1 Mayıs’ı geçit törenleri ile halkın selamlandığı bir resmî bayram hüviyeti kazandı. 8 Mart kutlamaları da icat edilen yeni pratikler vasıtasıyla 1 Mayıs kutlamalarıyla benzer bir süreci ihtiva edecek biçimde bir iktidar meşrulaştırma aracına dönüştürüldü. 8 Mart 1917 yılında Petersburg’da kadın tekstil işçileri tarafından başlatılan ve Bolşevik Devrimi’nin ilk kıvılcımlarından kabul edilen Birinci Dünya Savaşı’na tepki gösterileri, 8 Mart’ın Bolşevik Devrim’in hemen ardından resmî olarak kadınlar günü kabul edilmesi konusunda sosyalist liderlere ilham verdi. Sovyetler Birliğinin ardından sosyalist rejim ile yönetilen ülkelerde ve sosyalist ve komünist ideoloji mensuplarınca önemli bir sosyalizm sembolü olarak Dünya Emekçi Kadınlar Günü kutlanmaya başlandı.

Geleneklerin bireyleri aynı paydada birleştirip tek bir halk olarak bütünleştirici işlevine benzer bir şekilde 1 Mayıs İşçi Bayramı ve 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü kutlamaları, sosyalist yönetim bünyesinde yaşayan bireyler için benzer bir işlev gördü. Farklı etnik kökene ve farklı dinî inanca sahip toplum, bu özel günlerin birleştirici ve bütünleştirici etkisi sayesinde sosyalist sistemin öngördüğü toplumsal yapının kurulmasına öncülük etti. Etnik ve dinî ayrışmaların yüzyıllardır çok keskin bir biçimde var olduğu Balkanlar ve Güney Slav coğrafyası bu tarz birleştirici ve bütünleştirici, aynı zamanda bu karmaşık yapı içerisinde mevcut erkin iktidarını meşrulaştırıcı mekanizmalara oldukça fazla ihtiyaç duymaktaydı. Özellikle Yugoslavya’yı diğer Balkan ülkelerinden daha özel kılan ise burada yaşayan

insanların çok büyük bir kısmının aynı dili konuşmasına ve aynı kökene mensup olmasına rağmen çok derin bir biçimde birbirlerinden ayrılan bir sosyal yapıya sahip olmasıydı. 1945 yılından itibaren Joseph Broz (Tito) yönetiminde sosyalist bir anlayışla yönetilmeye başlayan Yugoslavya’da toplum, herhangi bir dinî ve etnik bir bileşen söz konusu olmaksızın Müslüman, Katolik ve Ortodoks gruplar, bir sosyalist vatandaşlık paydası içerisinde tanımlanırken bu zihniyet farklılığını ortadan kaldıracak yeni gelenekler uygulamaya koyuldu. Başarılı bir biçimde uygulanan bu yeni gelenekler bir taraftan yeni rejimin iktidarını meşrulaştırırken diğer yandan ülke içerisindeki sosyal ve dinî grupların bahse konu olan derin ayrılmışlığına rağmen köken birliğinin doğrudan bir sonucu olarak ortak genetik kültürel kodlarla taşınan dünyayı algılama tarzlarının aynı biçimde dışavurumunu sağlamaktaydı. İşte bu noktada 1 Mayıs ve 8 Mart kutlamaları Yugoslav halkların ortak dünya görüşlerini, dünyayı algılama tarzlarını yansıtacak bir karaktere dönüştü.

Eski Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nde özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından, askerî ve sivil nitelikte çok sayıda 1 Mayıs yürüyüşü düzenlenmiş ve gerek halk gerekse de devlet nezdinde çeşitli törenler gerçekleştirilmiştir. 1970’li yıllarda ise Yugoslavya genelinde resmî törenler yerini Güney Slav insanının ruhunu yansıtacak biçimde insanların aileleri, eş ve dostları ile bir araya gelerek çeşitli sosyal aktiviteler yaptığı törenlere evrilmiştir. Geleneksel Boşnak eğlence meclisleri olarak teferiçlerin yanında 1 Mayıslar insanların eğlenceler tertip ettiği, kırsal kesimlerde, çayırarda müzik eşliğinde gerçekleştirilen bir eğlence gününe, hatta 1 Mayıs gününü aşmak suretiyle en az 2 gün olacak şekilde sonraki günleri de kapsayan bir tatil ve eğlence haftasına dönüşmüştür. Bu noktada 1 Mayıs, Yugoslavya’nın özellikle şehir merkezlerinde farklı etnik grupların aynı paydada buluşarak benzer eğlenceler tertip ettiği özel bir gün hüviyeti kazanmıştır (KK1, KK2, KK3 vd.). 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü kutlamaları ise 1 Mayıs İşçi Bayramı kutlamaları ile paralel bir şekilde yine hoş vakit geçirmek adına insanların bazen iş arkadaşları bazen aile mensupları olan kadınlarla çeşitli aktiviteler düzenlediği, eşlerin yemeğe çıkarıldığı ve kadınlara başta çiçek olmak üzere çeşitli hediyelerin alındığı bir gün olarak kutlanmıştır. Tüm kadınlara çiçek alınması bu özel günün sembolü olarak kabul edebileceğimiz, ihmal edilmemesi gereken en önemli pratik olmuştur (KK1, KK2, KK3 vd.). Şehirlerde bu törenler sendikalar öncülüğünde güçlü bir biçimde kutlanırken kırsal kesimlerde şehir merkezlerine kıyasla çok daha sönük bir biçimde kutlandığını söylemek mümkündür (KK3, KK4, KK5).

Rusya başta olmak üzere sosyalist rejimi belirli bir süre benimsemiş ülkelerin birçoğunda iktidarın meşrulaştırılması noktasında işlev gören bu tarz uygulama ve pratiklerin sosyalist rejimlerin ortadan kalkmasına karşın hâlen güçlü bir şekilde devam ettirildiğini

gözlemleyebiliriz. Fakat Yugoslavya'yı bu noktada diğerlerinden farklı kılan durum bölgede yaşayan insanların aynı kökene mensup olmasına karşın etnik olarak birbirlerinden tamamen ayrılmış olmalarıdır. Sovyet Rusya gibi çok sayıda gayri Rus unsuru bünyesinde barındıran bir devletin, 19. yüzyıl ulusçu düşüncelerinin tüm dünyadaki küçük etnik grupları etkisi altına aldığı bir dönemde farklı etnik grupları bir arada tutmak adına bu tarz birleştirici ve bütünleştirici icat edilmiş geleneklere başvurmuş olması tabiidir. Yugoslavya'da ise mevcut olan ayrılmışlık kana ve kökene dayalı ulus anlayışından tamamen farklı dinamiklere sahip bir yapıda gelişmiştir. Aynı kana ve kökene mensup olarak özellikle 8 ve 9. yüzyıllarda yoğun bir biçimde bölgeye göçen ve bölgeyi Slavlaştıran Slav gruplar, tarihî süreçte çeşitli saiklerle farklı dinî ve kültürel karakterlere sahip farklı etnik gruplar adı altında kümeleşerek günümüze gelmişlerdir. Bu etnik gruplar arasında dünya görüşü ve hayat felsefesi noktasında çok keskin bir ayrılmışlık olduğu bilinen bir gerçektir. 1990'lı yılların başlarında Yugoslavya'nın dağılması, katliamların ve soykırımların başlamasını takip eden süreçte bu ayrılmışlığın ne kadar köklü ve derin bir yapıda olduğuna tüm dünya tanıklık etmiştir. Etnik çeşitliliğe rağmen her ne kadar Yugoslavya döneminde barış ve huzur ortamı sağlanmış görünse de sosyalist rejimin daha güçlü benimsendiği şehirlerin aksine kültürel farklılığın daha belirgin bir biçimde var olduğu kırsal bölgelerde yaşayan etnik grupların sanıldığı kadar ortak bir kültürün paydaşı olarak yaşamlarını idame ettirdiklerini söyleyemeyiz. Antropolog Tone Bringa'nın 1908 yılında Orta Bosna'da karma bir Müslüman-Katolik köyünde deneyimlediği ve aktardığı notlarda, bir arada yaşamalarına rağmen bu köyde yaşayan insanlar arasındaki derin bölünmüşlüğe özellikle vurgu yapılmaktadır. (Tone Bringa, 1995). Yine Sosyalist Yugoslavya dönemini içerisine alan 1960'lı yıllarda Bosna Hersek'te araştırmalar yapan antropolog Yvonne R. Lockwood etnik ayrılmışlığın çok daha derinleşmiş örneklerini bize sunmaktadır. Müslüman ve Hırvatların birbirleriyle olan karşılıklı kültürel münasebetlerin azami seviyede olduğunu, karışık evliliklere rastlanmadığını ezcümle bu insanlar arasında çok derin farklılıkların olduğunu ifade etmektedir. (Yvonne R. Lockwood 2004: 16-21, 75-76). Yugoslavya'da yaşayan insanların bu bölünmüşlüğünün ve çeşitliliğinin sosyalist dönemde ideolojik aygıtlarla bir şekilde bastırıldığını, iktidarın yurttaşlık bağlarını etnik ayrılmışlığa galebe çaldırdığını ifade edebiliriz. Bu durumun en önemli etkenlerinden bir tanesi ortak Slav dünya görüşünün ortaya çıkarılmasını sağlayan ve Slav ruhunu tam anlamıyla yansıtan icat edilmiş gelenekler olmuştur. 1 Mayıs ve 8 Mart kutlamalarının karakteri bu ortak paydanın nasıl oluşturulduğu, ortak dünya görüşünün ne şekilde tesis edildiğini çok net ortaya koymaktadır.

Sonuç

Yugoslavya'nın dağılması ve sosyalist rejimin ortadan kalkması akabinde ülke içerisinde yaşayan Slav gruplar sancılı ve kanlı bir sürecin neticesinde sosyal ve kültürel anlamda derin bir ayrışmanın eşiğine gelmişlerdir. Farklı etnik ve dinî yapılarda kurulan yeni devletlerin bünyesinde yaşayan tüm Slav gruplar, etnik ve dinî bölünmüşlüğe karşın bahsi geçen kutlamaları eski dönemlere kıyasla çok daha güçlü bir biçimde devam ettirmiştir. Köken ve dil birliğine sahip bu insanların Yugoslavya döneminden kalma bu tarz gelenek ve pratikleri hiçbir iktidar teşviği olmaksızın, çok güçlü bir biçimde hâlen devam ettirmeleri, bu pratiklerin ortak Slav dünya görüşünü çok iyi yansıtabilmesi ile ilintili olsa gerektir. Son tahlilde köken birliğine sahip olmalarına karşın farklı dinî ve kültürel aidiyetlerin etkisi ile birbirlerinden ayrışan Güney Slav grupları ortak bir etnik paydada buluşturabilmenin yegâne yolunun, Slav ruhunu ve ortak dünya görüşünü yansıtan değerleri belirlemek ve ortak Slav kökenleri canlı tutacak biçimde bu değerlerin tüm etnik gruplar tarafından bağlayıcı-bütünleştirici bir unsur olarak devam ettirilmesini sağlamaktan geçtiğini söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- Bringa, Tone, *Being Muslim the Bosnian way*, Princeton University Press, Princeton, 1995.
- Chaudhuri, [Devdan](#), "How Lenin and Russian Revolution in 1917 played a role in the origin of Women's Day", <https://www.dailyo.in/variety/womens-day-russian-revolution-october-revolution-womens-rights-russia-suffrage-22725> (erişim tarihi 27.03.2024).
- Habsbowm, Eric, *Geleneğin İcadı*, Der. Eric Habsbowm ve Terrence Ranger, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.
- Kaplan, Temma, "On the Socialist Origins of International Women's Day", *Feminist Studies*, 11 (1) 1985: 163–171.
- Lockwood, Yvonne R., *Bir Müslüman Bosna Köyünün Halk Şarkıları*, (Çev. Ayşe Pamir Dictrich), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2004.

Online Kaynaklar

- <https://www.un.org/en/observances/womens-day/background> (erişim tarihi 27.03.2024).
- <https://web.archive.org/web/20170408081654/https://iwd.uchicago.edu/page/international-womens-day-history#1909%20The%20First%20National%20Woman's%20Day%20in%20the%20US> (erişim tarihi 27.03.2024).
- <https://time.com/3836834/may-day-labor-history/> (erişim tarihi 27.03.2024).
- <https://www.nacional.hr/kako-se-slavio-dan-zena-u-jugoslaviji-pricali-smo-s-penzionerima-danas-ni-ne-znam-da-je-praznik-ali-onda/> (erişim tarihi 29.03.2024).

Kaynak Kişiler

KK1: Miralem Mezit, 1957, Studencica-Yugoslavya.

KK2: Djemila Mezit, 1958, Gorani-Yugoslavya.

KK3: Asim Kundalic, 1947, Zenica-Yugoslavya.

KK4: Zlatan Elezovic, 1958, Zenica-Yugoslavya.

KK5: Merzuk Salkic, 1974, Zenica-Yugoslavya.

KK6: Kemal İmamovic, 1950, Zenica-Yugoslavya.

KK7: Amela Elezovic, 1965, Zenica-Yugoslavya.

MARCH 8 AND MAY 1 CELEBRATIONS AS A MEANS OF LEGITIMIZING POWER INVENTED AND CREATING A COMMON IDENTITY IN THE YUGOSLAVIA

Abstract

As a result of the migrations of various Slavic tribes to the Balkans since the 6th century, the region became one of the 3 largest Slavic expansion areas in Europe. These tribes, who spoke the same language, split into different ethnic groups under the influence of different social, political, religious and cultural developments in the historical process and developed their own ethnic dynamics. The region, which was under the influence of the Catholic Church on the one hand and the Orthodox world on the other, experienced a new acculturation process with Islamization as a result of the Turkish conquest of the region and the emergence of new ethnic formations among the Slavs became inevitable. This differentiation did not prevent the Slavic communities living in the region from splitting into new nations acting completely independently of each other, even though they belonged to the same blood and origin and spoke the same language. In the 20th century, with the establishment of Socialist Yugoslavia, the new government not only legitimized its power over the ethnic groups in the region through newly created traditions, but also encouraged a number of celebrations with the aim of uniting the ethnic formations living in the region under the same citizenship. At the same time, despite religious and cultural differences, these are practices that reveal the common Slavic spirit and worldview encoded in cultural genetics. In this article, we will discuss the use of March 8 and May Day celebrations among the South Slavs as a means of legitimizing power, as well as the function of these celebrations in reflecting the common Slavic worldview.

Keywords: Yugoslavia, creating identity, legitimization of power, March 8 International Women's Day, May 1 Labor Day.